

Харківський державний технічний університет
будівництва та архітектури

Шулик Василь Васильович

УДК 711.25

МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ
ФОРМУВАННЯ РЕГОНАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ
(НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

18.00.01 - Теорія архітектури,
реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Харків 1999

Дисертацією є рукопис.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана у Полтавському державному технічному університеті імені Юрія Кондратюка

00761823 (R)

Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент,
Губарь Володимир Михайлович,
Полтавський державний технічний університет
імені Юрія Кондратюка, завідувач кафедри
дизайну архітектурного середовища,
декан архітектурного факультету

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
Лаврик Генадій Іванович,
Київський національний технічний університет
будівництва та архітектури, завідувач
кафедрою архітектурної кваліметрії

кандидат архітектури, доцент
Мироненко Віктор Павлович,
Харківський державний технічний університет
будівництва та архітектури, завідувач
кафедрою дизайну архітектурного середовища,
декан архітектурного факультету

Провідна установа: Національна академія образотворчого мистецтва
та архітектури, кафедра теорії і історії архітектури
та синтезу мистецтв Міністерства культури України
(м.Київ)

Захист відбудеться "28" ГРУДНЯ 1999 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 64.056.02 при Харківському державному
технічному університеті будівництва та архітектури за адресою: 310002,
Харків, вул. Сумська, 40; конференц-зал архітектурного факультету.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського
державного технічного університету будівництва та архітектури за адресою:
310002, Харків, вул. Сумська, 40.

Автореферат розісланий "26" ЛИСТОПАДА 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Черкасова К.Т.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Питання теорії архітектури та містобудування сьогодні актуальні як ніколи раніше. Сучасна практика проектування будівель і споруд, планування та забудови міст в Україні, зіткнулася з якісно новими проблемами, що виникли в зв'язку з кардинальними змінами, які відбулися та відбуваються в політичній, соціальній та економічній сферах країн, утворених в результаті розпаду СРСР. Питання формування і управління розвитком середовища життєдіяльності населення є по своїй природі системною проблемою, яка не зводиться до простого врахування суми тих чи інших факторів і умов. Системний підхід до прийняття рішень потребує не лише нових методів, а й системного образу мислення. При цьому одними з головних задач, які необхідно вирішити на сьогодні в архітектурній науці, є:

1. Критичний аналіз даних, які характеризують сучасний стан діяльності по вивченню, проектуванню і функціонуванню екологічних систем типу "населення - середовище".

2. Розробка онтологічних моделей архітектурних систем, формулювання на їх основі критеріїв цілісності цих систем.

3. Формування методології дослідження і проектування екологічних систем людини, визначення вимог і методів вирішення всіх основних задач демоекології, побудованих на системному підході до проблеми в цілому і системному аналізі - при прийнятті рішень в конкретних ситуаціях.

Організація рекреаційної діяльності на сьогоднішній день виступає не лише як задача містобудівна, а насамперед, соціальна та економічна, що повинна вирішуватися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Вирішення цих складних задач потребує наукової постановки досліджень, які можуть включатися як передпроектна стадія в процес містобудівного проектування на відповідному рівні. В цьому випадку з'являється можливість інтеграції всієї кількості локальних містобудівних і галузевих задач в єдину систему, яка забезпечить організацію рекреаційної діяльності вищої якості. Методика планування і проектування рекреації в такому розумінні, в даний час теоретично недостатньо обґрунтована, вона лише відпрацьовується на планувально-проектному досвіді.

Діяльність в сфері рекреації має свої особливості. Вона, як відомо, належить до виробничо-економічної області, оскільки експлуатує природні та культурні ресурси, певним чином перетворює їх і створює особливу форму товару - рекреаційні блага; до соціальної, - сама забезпечує

реалізацію виробленого нею товару, тобто виступає як елемент сфери послуг. Мотивуючою в сфері рекреації є діяльність по рекреаційному споживанню.

Таким чином, рекреаційна діяльність, зорієнтована, в першу чергу, на рекреаційні потреби населення (а потім на систему ресурсних обмежень), виступає як елемент соціального балансування народно-господарського комплексу. В той же час, рекреаційні потреби розглядаються як динамічна, керована і одна із найбільш важливих категорія, оскільки вони є частиною і умовою реалізації програми гармонійного розвитку особистості, її соціально-біологічного відтворення.

До числа якостей, важливих для планування і проектування рекреації на регіональному і частково загальнодержавному рівнях, слід віднести:

- необхідність оперувати обширними територіально-планувальними масштабами, які перевищують масштаби міських систем (агломерації, системи населених місць);

- розширення меж урбанізованих процесів із включенням в зони впливу найбільш віддалених і важкодосяжних територій, що використовуються в інших цілях;

- потреби в значних ресурсах, в багатьох випадках, досить нерівномірні, що спонукає до прийняття нестандартних рішень;

- висока територіальна ємність: на одного рекреанта в середньому потрібно в 2-3 рази більше території, чим для одного жителя міста (до речі, підвищення щільності рекреаційної забудови не призводить до істотних зменшень розмірів рекреаційних зон);

- жорстка прив'язка, як і добуваючих галузей промисловості, до певної території.

Все це потребує більш чіткого функціонально-просторового співвідношення регіональної рекреаційної системи та регіональної схеми розселення на даній території, їх планувально-містобудівної взаємодоповнюваності. Як показує досвід розробки регіональної схеми розселення на території УРСР, методично продуктивним напрямком у вирішенні цієї задачі може бути організація регіональних рекреаційно-містобудівних систем, які оперують деякою сукупністю системи населених місць, в межах якої забезпечується збалансоване використання рекреаційних ресурсів.

Вищевказане підкреслює необхідність та особливу актуальність науково-теоретичних розробок, які визначають умови для розвитку рекреаційної системи на регіональному рівні в нових соціально-економічних умовах.

В колишньому СРСР науково-проектні проблеми містобудівного розвитку рекреації вирішувалися колективами ведучих інститутів (ЦНДІПмістобудування, КиївНДІмістобудування, ЛенНДІмістобудування, ЦНДІЕП курортно-туристських будівель і комплексів, ЛитНДІБіА, Гіпромїст, Гіпромїстобудування, Московського НДІЕП об'єктів культури, відпочинку, спорту, охорони здоров'я, НДЛЕП ОІБІ).

Дослідження, які проведені в даній роботі, спираються на загальні методи районного планування, основні принципи яких відображені в роботах Л.Н.Авдотїна, М.Г.Бархіна, В.В.Владімірова, Є.Н.Перцика, І.М.Смоляра, І.А.Фоміна, З.І.Яргіної.

Питання територіальної організації курортів, місць відпочинку і туризму, проектування комплексів відпочинку і туризму, вивчалися в роботах багатьох вчених і спеціалістів: Т.Ф.Панченко, І.Д.Родічкіна, В.П.Стаускаса, Ю.М.Лобанова, В.В.Гусєва, Я.К.Трушиньша, Г.І.Фільварова, О.А.Мірошніченко, А.В.Лєсіка, В.Г.Топуза, А.І.Горбіка, С.І.Покозія і інших.

Більшість таких робіт присвячено унікальним, значним природно-кліматичним ресурсам і місцевостям, а також регіонам із традиційним розвитком відпочинку і туризму. Менше уваги приділялось територіям, які мають нижчий ступінь забезпеченості рекреаційними ресурсами. В основному, в роботах вказаних вчених-архітекторів використовувався комплексний підхід в дослідженні особливостей організації рекреаційних систем.

Проведені наукові дослідження рекреаційних систем спираються на загальні системні методи в архітектурі, які представлені в роботах Г.І.Лаврика, М.М.Дьоміна. В даному дослідженні використані роботи вчених-географів: В.С.Преображенського, Ю.А.Вєдєніна, а також: по медичній і біологічній кліматології М.М.Вороніна; по психології: Р.Наконечного, М.Боухала; по термодинаміці: К.К.Ребане, М.І.Кобозєва і інших.

При проведені досліджень по даній темі використані можливості БОМ та результати попередніх НДР, виконаних на архітектурному факультеті Полтавського державного технічного університету ім. Юрія Кондратюка.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрямок досліджень співпав з тематикою науково-дослідної роботи Полтавського державного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Основні положення даного дисертаційного дослідження лягли в основу прикладних науково-дослідних робіт, які виконувались на архітектурному факультеті. А саме:

1. Формирование индустрии туризма в г.Полтава с использованием историко-культурного потенциала и ландшафтно-рекреационных возможностей Полтавской области: Отчет о НИР (промежуточный) / Министерство образования Украины. Полг.ИСИ. №гр0193U009728; Инв.№ 0293U000317. - Полтава, - 1992, 116 с.

2. Формування зон відпочинку і туризму на регіональному рівні (на прикладі Полтавської області): Звіт про НДР (заключний) / Міністерство освіти України. Полтавський технічний університет. №держ.р. 0193U035818; Инв.№ 0296U003989. - Полтава, -1996, 134 с.

Мета і задачі дослідження: Мета дослідження заключається в розробці методичних основ моделювання та формування рекреаційних систем регіонального рівня.

Основними задачами дослідження є:

- аналіз існуючого стану в організації рекреаційних систем;
- дослідження на основі моделювання загальних принципів та закономірностей функціонування рекреаційних систем;
- розробка методики формування регіональних рекреаційних систем.

Об'єкт дослідження: - середовище для рекреаційної діяльності.

Предмет дослідження: - територіально-просторова організація регіональних рекреаційних систем (на прикладі Полтавської області).

Методика дослідження включає:

- аналіз теоретичних концепцій та практичного досвіду організації рекреаційних систем регіонального рівня;
- анкетування організацій та фірм, що займаються рекреаційно-туристичним обслуговуванням населення.
- аналіз статистичних даних: соціально-економічних, демографічних, містобудівних, природно-географічних, історико-культурних рекреаційних;
- аналіз сучасних методик наукового дослідження в архітектурі та містобудуванні та відпрацювання схеми дослідження рекреаційних систем;

Наукова новизна одержаних результатів:

а) запропонована методика моделювання рекреаційних систем, при цьому:

- визначена модель рекреаційної системи та досліджені її складові елементи;

- в результаті дослідження уточнене поняття "рекреація" та визначене поняття "рекреаційна система", підтверджено доцільність форму-

вання регіональної рекреаційної системи у вигляді відповідної системно обумовленої галузі господарського комплексу;

- підтверджена ієрархічна структура рекреаційної системи;
- доведено правильність результатів моделювання;
- обґрунтовано напрямки для розробки критерія оптимальності

рекреаційних систем;

б) методика формування регіональних рекреаційних систем, до якої входить:

- розробка структури регіональної рекреаційної системи;
- дослідження складових елементів базової містобудівної системи

регіону;

- визначення рекреаційних можливостей регіону;
- на основі запропонованого інваріантного підходу територіально-

просторова організація регіональних рекреаційних систем.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати:

- доцільно використати для подальших наукових досліджень рекреаційних систем різних ієрархічних рівнів; - можуть бути використані органами територіального управління, науково-дослідними та проєктними установами, організаціями та фірмами, які займаються рекреаційним обслуговуванням населення; - рекомендується впровадити у навчальний процес при підготовці архітекторів у вищих навчальних закладах.

Окремі результати даного дослідження впроваджені до Генеральної схеми планування території України (пропозиції підготовлені у відповідності із Завданням на підготовку матеріалів по Полтавській області для використання у розробленні проєкту Генеральної схеми планування території України). Управлінням містобудування та архітектури Полтавської обласної державної адміністрації автору виданий відповідний акт.

Деякі результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес Полтавського державного технічного університету імені Юрія Кондратюка, що також підтверджено відповідним актом.

Особистий внесок здобувача. При виконанні досліджень по даній темі автором, спільно із науковим керівником, опублікована наукова праця [1]. Особистим внеском автора дисертації до даної публікації є пропозиції по функціонально-планувальній організації системи рекреаційного обслуговування на території Полтавської області.

Апробація дисертації. Результати досліджень оприлюднено на:

- регіональній науково-практичній конференції: "Історико-культурна спадщина Середнього Подніпров'я: виявлення і вивчення пам'яток засобами туризму" (квітень 1994 р., м. Черкаси);

- обласній науково-практичній конференції: "Актуальні проблеми методики викладання географії рідного краю" (грудень 1994 р., м.Полтава);

- наукових конференціях Полтавського державного технічного університету ім.Ю.Кондратюка (1993-1999 рр., м.Полтава).

Публікації. Оpubліковані результати досліджень в 7-ми статтях у наукових збірниках та у 12 виступах на регіональних, обласних та університетських наукових конференціях.

Структура дисертаційного дослідження включає: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Повний обсяг дисертації - 186 сторінок, в тому числі: 30 сторінок ілюстрацій (30 рисунків), 9 сторінок таблиць (6 таблиць), 4 сторінки додатків (3 додатки), 15 сторінок списку використаних літературних джерел (130 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Перший розділ: "Аналіз існуючого стану організації регіональних рекреаційних систем". Урбанізація, індустріалізація, зростаючий темп життя обумовлюють гостру потребу у відновленні фізичних і психічних сил людини. Це чітко виявлено у зростанні популярності відпочинку на лоні природи, в прагненні до зміни середовища, подорожей, спеціалізації окремих місцевостей і навіть районів на обслуговуванні відпочиваючих. Проблема організації відпочинку охоплює не лише період відпусток, а й кінець тижня та щоденне дозвілля.

Рекреаційна діяльність в міжнародному масштабі представлена досить розвиненою галуззю. У територіальному відношенні рекреаційне обслуговування більшості європейських країн, розвивається в таких напрямках: 1) максимальне використання потенціалу високоурбанізованого середовища (столиці та великих міст); 2) широке та ефективне використання основних природних рекреаційних регіонів (гірських та приморських); 3) включення потенціалу низькоурбанізованого середовища (сільських поселень та міжселенних територій).

Основними рекреаційними регіонами України являються райони Карпатських гір та, особливо, узбережжя Чорного та Азовського морів. При цьому, згідно концепції Генеральної схеми планування території України, на території держави виділено 8 регіонів, які об'єднують в собі всі адміністративні області та республіку Крим. Полтавська область віднесена до групи областей з низьким процентом питомої ваги рекреаційних закладів відносно загальнореспубліканської кількості. Це пояс-

нюються більш низьким ступенем забезпеченості населення рекреаційно-курортними закладами, які підпорядковані не лише різним підприємствам та організаціям, а й різним міністерствам та відомствам. Діяльність туристичних організацій та фірм зосереджена, в основному, на “вивезення” туристів за межі регіону, а саме на “імпорт вражень”. Це дає підстави стверджувати, що історико - культурний потенціал та ландшафтно - рекреаційні ресурси регіону на сьогоднішній день майже не задіяні в туристичному бізнесі. Однак, по-перше, Полтавська область, виділяється серед більшості областей за рекреаційним потенціалом, та, по-друге, планується збільшення місткості рекреаційної мережі на її території більш ніж у три рази (за даними КиївНДІмістобудування).

Виходячи із існуючої класифікації, об'єкти відпочинку та оздоровлення на території Полтавської області належать до таких основних груп:

I. Лікувально-профілактичні: (санаторії, санаторії-профілакторії).

II. Об'єкти відпочинку та оздоровлення:

а) для дорослих та сімейного відпочинку (будинки відпочинку, бази відпочинку);

б) для відпочинку та оздоровлення дітей (табори відпочинку).

III. Об'єкти для розміщення туристів (туристичний готель, туристична база, мотель).

Серед існуючих рекреаційних об'єктів найбільш поширеним типом в регіоні є об'єкти відпочинку та оздоровлення для дорослих та сімейного відпочинку - бази відпочинку, а також спеціальні заклади для відпочинку та оздоровлення дітей - табори відпочинку.

Аналіз показує, що інтерпретація понять “відпочинок” та особливого “рекреація” є неоднозначною. З іншого боку, поняття “рекреація”, виходячи із існуючих визначень цього терміну, в наш час не може повністю відобразити різноманітність функцій та вимог, які виконуються індивідом в часі та просторі. На сьогоднішній день рекреаційна архітектура визначається як область архітектурної діяльності (на всіх рівнях проектування), об'єктом якої є формування рекреаційних просторів (рекреаційних територій, будівель, комплексів споруд). Мета її - створення оптимального середовища для всіх видів і форм рекреації.

В останні роки в теорії та практиці використовувалися різноманітні структурні побудови рекреаційних систем та моделі їх територіальної організації. Найбільш повно типи рекреаційних утворень представлені трьома таксонометричними рядами в загальній таксонометричній системі рекреаційних утворень: 1) територіально-географічний

ряд; 2) архітектурно-містобудівний ряд; 3) територіально-адміністративний ряд.

Існуючі методики проектування системи рекреаційних утворень на регіональному рівні зводяться до вирішення на основі комплексного підходу певних послідовних задач з використанням варіантного проектування. При цьому, в дослідженнях окремих вчених наголошується, що основні етапи проектування таких систем повинні реалізуватися на досить узагальненому рівні деталізації. Вказується також, що розміщення промисловості залежить від людини, а тому воно має бути різноманітним, тобто варіантним, а місцезнаходження природних (в тому числі рекреаційних) ресурсів постійне, тобто інваріантне.

В ході аналізу визначені загальні тенденції в розвитку рекреаційних утворень:

- розвиток існуючих і освоєння нових рекреаційних зон йдуть досить швидкими темпами і набули значних масштабів;
- центри масового відпочинку і туризму розвиваються значно швидше, чим курорти;
- у зв'язку із збільшенням навантаження і розвитком забудови в рекреаційних районах стають більш актуальними і гострими проблеми охорони і реконструкції природного ландшафту;
- постійно змінюється сам процес рекреації, відносно більшого значення набуває туризм і, відповідно, заклади обслуговування туристів.

При цьому встановлено, що розвиток номенклатури рекреаційних закладів і обладнання йде паралельно за двома протилежними напрямками: 1) розвиток закладів із досить високим рівнем комфорту і обслуговування (комфортабельні готелі, туристичні пароплави і т.і.); 2) розвиток споруд і систем обслуговування, спеціально призначених для відпочинку у спрощеній обстановці (наметові містечка, маленькі будиночки і т.і.).

Проведений аналіз показав, що в архітектурній науці існують чотири основні принципово різні підходи до розробки методів дослідження і проектування: інтуїтивний, техніко-економічний, комплексний і системний. При цьому, для сучасного етапу характерним є перехід від використання окремих прогностичних методів до прогностичних моделей, що базуються на системному підході. Найбільш ефективним методом дослідження архітектурних систем визнано процес моделювання. Враховуючи ряд закономірних етапів розробки моделей архітектурних систем та виходячи із специфіки даного дослідження запропонована схема моделювання рекреаційних систем:

- 1) розробка моделі рекреаційної системи;
- 2) дослідження загальних принципів і закономірностей елементів вказаної моделі;
- 3) визначення системи рекреаційних утворень;
- 4) ретроспективна перевірка достовірності результатів моделювання;
- 5) розробка та підтвердження правильності вибраного напрямку у пошуку критерія ефективності рекреаційних систем.

Другий розділ: "Моделювання регіональних рекреаційних систем". Використовуючи модель містобудівної системи (по М.М.Дьоміну) та виходячи із загальних системних принципів, запропонована теоретична модель рекреаційної системи: рекреанти → рекреаційна діяльність → рекреаційне середовище. Спирається така система на соціально-економічну, територіально-виробничу і демоекологічну підсистеми загальної містобудівної системи. Така рекреаційна система відноситься до певного класу термодинамічних систем, які в процесі обміну із зовнішнім середовищем речовиною, енергією та інформацією підвищують рівень своєї організації, тобто володіють негативною ентропією.

Об'єктом архітектурної творчості у наведеній вище моделі є середовище. При цьому, спочатку були досліджені інші елементи моделі (це, по-перше, людина - як рекреант, що є мотиватором системи, а також процеси її життєдіяльності), що дозволило уточнити визначення поняття рекреації. А саме: рекреація (відпочинок) - фазовий процес самозбереження і саморозвитку саморегулюючої і самовдосконалюючої системи (людини), складовими фазами якого є: 1) релаксація (гальмування), 2) контрасна діяльність (протилежна виробничій), 3) засвоєння (відновлення рівня негентропії (переважно природними джерелами середовища). В процесі контрасної діяльності людини включаються в активну роботу ті органи і системи організму, які мало задіяні при функціонуванні організму в процесі виробничої діяльності. А це, в свою чергу, сприяє виведенню із вказаних систем організму енергії з низькою негентропією. Для більш повного розкриття поняття "рекреація", розглянуто ряд тих явищ, які, в тій чи іншій мірі, входять до його складу (дозвілля, гра, свято, фізична культура і спорт, туризм, профілактика).

Іншим важливим елементом рекреаційної системи є "діяльність". Відомо, що всі без винятку процеси людської життєдіяльності розподіляються на чотири невзасмопов'язаних види (по Лаврику Г.І.): - "виробництво першого роду"; - "виробництво другого роду"; - процеси сфери рекреації; - комунікаційні процеси, які забезпечують взаємозв'язок, тобто, обмін речовиною, енергією та інформацією між вище вказаними

групами процесів людської життєдіяльності. Виходячи з цього та враховуючи принцип системної цілісності, визначено, що рекреаційна система - це просторово локалізований об'єкт (середовище), в якому, як правило, поряд із основною - рекреаційною, реалізуються всі необхідні для забезпечення нормальної людської життєдіяльності функції.

Виходячи із запропонованої вченими-географами моделі рекреаційної системи, процеси людської життєдіяльності, пов'язані з відпочинком людей, з відтворенням їх здоров'я і працездатності розподілені на дві групи: 1) діяльність по рекреаційному споживанню (характерна для групи рекреантів); 2) діяльність по рекреаційному обслуговуванню (притаманна для обслуговуючого персоналу). Виходячи з цього, рекреаційну систему представлено у вигляді двох взаємопов'язаних підсистем: 1) рекреаційного споживання (рекреанти - діяльність по рекреаційному споживанню - середовище для рекреаційного споживання); 2) рекреаційного обслуговування (обслуговуючий персонал - діяльність по рекреаційному обслуговуванню - середовище для рекреаційного обслуговування). Діяльність по рекреаційному споживанню і рекреаційному обслуговуванню мають спільну мету - максимальне задоволення потреб рекреантів у видах і формах рекреації. Важливим також є те положення, що види середовища для рекреаційного споживання і обслуговування є такими, що тісно переплітаються і повинні проектуватися як єдиний організм або система. Це дає підстави стверджувати, що при формуванні рекреаційної системи ці дві підсистеми мають розглядатися взаємопов'язано, а саме мова йде про формування відповідної сфери господарського комплексу - рекреаційної індустрії. Складовими рекреаційної індустрії мають також бути ще два обов'язкових елементи: підсистеми рекреаційного виробництва та підсистеми комунікацій.

В роботі представлені просторові види рекреаційного середовища, які, для полегшення подальших досліджень, об'єднані у такі групи: 1) штучне; 2) антропогенно-природне (до штучного середовища входять елементи природи); 3) природно-антропогенне (у природне середовище включаються антропогенні елементи); 4) природне. Серед цих груп об'єктом архітектурної творчості є антропогенно-природне та природно-антропогенне середовище. Враховуючи попередні розробки в галузі рекреаційної архітектури та виходячи загальної типології архітектурних систем (по Лаврику Г.І), запропоновані типи просторових утворень рекреаційних систем, які побудовані в ієрархічному вигляді.

Відомо, що на сучасному рівні архітектурної науки перевірка достовірності результатів, отриманих за допомогою різних моделей, можлива лише на основі ретроспективного дослідження. Використання ре-

зультатів ретроспективного дослідження рекреаційного процесу, як на прикладі Стародавніх Греції та Риму (по Ю.М.Лобанову) так і на прикладі України 15-18 століть, надало можливість підтвердити визначення поняття "рекреція" - як фазового процесу, та відобразити необхідне для нього середовище у вигляді ієрархічної системи, що підтверджує основні результати моделювання.

Основою розробок цільової функції архітектурних об'єктів є загальні системні принципи, основне місце серед яких займає принцип компактності. В основу такого критерія покладено розподіл всіх видів діяльності на дві групи - нормовані (прагнуть до оптимуму) і комунікаційні (прагнуть до мінімуму). В ході дослідження доведено, що на основі комунікаційного критерія визначення ефективності рекреаційних систем, які локалізуються в різних видах рекреаційного середовища (зокрема природно-антропогенному), не завжди є можливим. Запропоновано проводити пошук універсального критерія ефективності таких систем із застосуванням енергетичних одиниць. При цьому важливим положенням стало те, що енергія може виражатися не лише в кількісному, а і якісному відношенні. А саме, в термодинаміці існує поняття "ентропія", яке надає можливість характеризувати роботу всякої системи не лише на основі кількості енергії, а і її якості. В основі регіональної рекреаційної системи, як правило, знаходиться природний каркас регіону. Визначальною в такому середовищі буде природна енергія з високою негентропією. Заради засвоєння (відновлення рівня в організмі) рекреанти переміщуються до місць рекреації. Тобто, для рекреаційних систем, локалізованих в природному середовищі критерієм ефективності буде $P_2 \rightarrow$ оптимум (кількість природної негентропії, необхідної для забезпечення рекреаційних потреб, прямує до оптимуму).

Говорячи про систему рекреаційну можна стверджувати, чим більше запасів негентропії матиме рекреаційне середовище, тим більшим може бути кількість використаної негентропії одним рекреантом. Коефіцієнт корисної дії такої системи має бути прямо пропорційний кількості використаної негентропії на душу населення та проміжку часу, протягом якого використовувалась негентропія середовища. Однак, на сьогоднішній день, відсутня методика визначення кількості запасів негентропії середовища не лише в архітектурі, вона не відпрацьована також і в термодинаміці. При цьому, в роботі представлені вже відпрацьовані в архітектурній науці методи, один з яких забезпечує зростання якості інформації (по Г.А.Негаю), внаслідок чого зростає негентропія середовища, інший збільшує проміжок часу для огляду монумента в

міському середовищі (по В.А.Артамонову), тобто збільшує термін за-
своєння негентропії даного середовища.

Третій розділ: "Методика формування регіональних рекреаційних систем". В ході проведеного дослідження підтверджена необхідність формування рекреаційної системи регіону у вигляді відповідної народногосподарської сфери - рекреаційної індустрії. Для її створення запропонована структура регіональної рекреаційної системи, до складу якої входять: інституційно-організаційна та функціонально-господарська підсистеми, які спираються на загальну містобудівну систему регіону.

Як показали дослідження, всі процеси в регіональних рекреаційних системах (які є різновидом відкритих термодинамічних систем) мають бути керованими. Для рекреаційних систем регіонального рівня поняття "керованість" має свої особливості. Воно торкається трьох складових елементів рекреаційної системи (населення - діяльність - середовище): підготовка кадрів для забезпечення функціонування системи; економіко-правове забезпечення, що визначає правила діяльності в сфері рекреації; оптимальна територіально-просторова організація рекреаційного середовища. При цьому слід зазначити, що всі ці організаційні заходи повинні спиратися на відповідні наукові дослідження. Тому до інституційно-організаційної підсистеми включені такі елементи: 1) підготовка кадрів; 2) економічне та правове забезпечення рекреаційного процесу; 3) оптимальна територіально-просторова організація середовища. Функціонально-організаційна підсистема даної структури має включати в собі елементи, які відображають різновиди чотирьох основних процесів людської діяльності: 1) рекреаційне споживання; 2) рекреаційне обслуговування; 3) рекреаційне виробництво; 4) комунікації.

На прикладі конкретного регіону досліджені складові елементи містобудівної системи, тобто соціально-економічна, територіально-виробнича та демоекологічна підсистеми регіону. Для проведення розрахунків нормативних потреб населення в різних видах і формах рекреації, на основі мови програмування ТурбоПаскаль, розроблена програма. За її допомогою, з використанням ЕОМ, проведені розрахунки для кожного міста та адміністративного району області, що дозволило провести диференціацію міських поселень в залежності від потреб жителів в рекреації.

Визначені основні рекреаційні ресурси регіону. На основі дослідження ландшафтно-рекреаційних ресурсів побудовано природний каркас регіону. На основі розташування історико-культурних ресурсів побудовано історико-культурний каркас регіону. Основу антропогенно-

го каркасу регіону склали транспортні коридори, що виконують роль комунікаційних вісей і з'єднують урбанізовані центри різного рівня.

Поєднання антропогенного та природного каркасу дозволяє провести функціональне зонування території. А саме, надає можливість створення моделі територіального розвитку і визначає ті граничні умови, в рамках яких відбуватиметься розвиток всього соціально-економічного комплексу регіону. Як правило, вісі антропогенного каркасу територіально не повинні співпадати з основними елементами природного каркасу, мета якого - компенсація негативних наслідків впливу людини на природу. Пріоритетними для розвитку господарського комплексу повинні бути ті галузі, які максимально наближені до ресурсного потенціалу регіону і не порушують принципу максимальної екологізації (для умов Полтавської області - це, насамперед, традиційна аграрна галузь, а також порівняно нова - рекреаційна індустрія).

Взаєморозміщення історико-культурного каркасу з елементами антропогенного дозволяє визначити місця концентрації більш урбанізованих об'єктів рекреації - комфортабельні готелі, мотелі, кемпінги і т.і. При поєднанні історико-культурного і природного каркасів формується каркас потенційного рекреаційного середовища. При цьому визначаються місця концентрації рекреаційних утворень з мінімальним рівнем перетворення середовища (з максимальною негентропією), а саме - "зелений" туризм, сімейні пансіонати з проживанням у місцевих жителів, невеликі "камерні" приюти і т.д. При співставленні каркасу потенційного рекреаційного середовища з пунктами формування рекреаційних потоків, визначається взаєморозміщення рекреаційних потреб та рекреаційних ресурсів регіону. Далі формується основний конструктивний каркас, який включає в собі елементи антропогенного каркасу та каркасу потенційного рекреаційного середовища. Такий конструктивний каркас, що включає в собі співставлення основних факторів, які формують систему обмежень, є базою для подальшої функціональної організації регіональної рекреаційної системи. При цьому забезпечується можливість реалізації інваріантного підходу при територіально-просторовій організації рекреаційної системи регіону.

Функціональна організація рекреаційної системи на регіональному рівні обумовлює встановлення рекреаційних районів (чи зон) різного ієрархічного рівня, а також визначення переважаючих видів рекреаційної діяльності: довготерміновий, короткочасний та змішаний відпочинок. Також виявляються основні і другорядні напрямки маятникових рекреаційних переміщень, що реалізуються за допомогою наземного транспорту в таких режимах, як короткочасний відпочинок без ночівки.

короткочасний відпочинок з ночівкою та змішаний режим відпочинку. Визначаються пункти формування рекреаційних потоків (зовнішні і внутрішні), як головні, так і другорядні, а також центри концентрації рекреантів (поліфункціональні центри, центри концентрації туристів та курортно-оздоровчі центри), також головні та другорядні. Наступним кроком є планувальна організація рекреаційної системи.

На прикладі Полтавської області проведена функціонально-планувальна організація рекреаційної системи регіону. Для випадку, коли території, призначені для безумовного рекреаційного використання, не завжди в кількісному відношенні можуть задовольнити існуючі рекреаційні потреби, розроблені пропозиції по визначенню перспективних рекреаційних територій.

Визначені також необхідні засоби та об'єкти для забезпечення рекреаційного процесу на території регіону. Запропоновано основні типи туристичних маршрутів, які диференційовані в залежності від конфігурації, функціонального призначення, способу переміщення, пізнавально-сценарного наповнення, кошторисних показників. Дана типологія має також ієрархічну структуру організації.

ВИСНОВКИ

Загальним результатом даного дослідження є ряд положень і методичних розробок, направлених на удосконалення процесу дослідження і формування регіональних рекреаційних систем в цілому та їх територіально-просторової організації зокрема:

1. Аналіз існуючого стану в організації рекреаційного процесу виявив деяке відставання в організації вітчизняної рекреаційної мережі відносно розвинених європейських країн. Рекреаційні ресурси регіону майже не задіяні в міжнародному рекреаційному розподілі. Використання рекреаційних можливостей (переважно місцевими рекреантами) в цілому територіально не впорядковане, що може негативно впливати на екологічну рівновагу в регіоні.

2. В ході аналізу науково-практичного досвіду встановлено, що на сьогоdnішній день в архітектурній науці існує значний доробок як по структурі рекреаційних утворень, так і по методиці формування рекреаційних систем. Для існуючих методик по формуванню регіональних рекреаційних систем, що спираються на комплексний підхід і варіантне проектування, характерною є тенденція до надмірної інформатизації. При цьому, визначено, що функціональне макрозонування регіональних рекреаційних систем є по своїй суті інваріантним.

3. Проведений аналіз показав, що існуючі в науці методи дослідження та прогнозування при проведенні досліджень об'єднуються в певні моделі, які повинні спиратися на системний підхід. Найбільш ефективним методом дослідження архітектурних систем визнано процес моделювання. Для моделювання рекреаційних систем в роботі запропоновано відповідну схему.

4. В ході моделювання запропонована модель рекреаційної системи: рекреанти - рекреаційна діяльність - рекреаційне середовище. Уточнене визначення поняття "рекреація" та визначене поняття "рекреаційна система". Підтверджена необхідність формування рекреаційної системи регіону у вигляді відповідної сфери господарського комплексу.

5. Просторові види рекреаційного середовища об'єднані у чотири основні групи: штучне, антропогенно-природне, природно-антропогенне, природне. Об'єктом архітектурної творчості є антропогенно-природні та природно-антропогенні види середовища. Запропоновані типи просторових утворень рекреаційних систем. Правильність результатів моделювання підтверджена ретроспективними дослідженнями рекреаційного процесу та відповідного йому середовища.

6. В ході дослідження обґрунтовано напрямок для розробки генерального критерія ефективності рекреаційних систем, який має використовувати енергетичні одиниці, зокрема негентропію.

7. Запропонована методика формування рекреаційних систем регіонального рівня, до якої входить: розробка структури регіональної рекреаційної системи; дослідження складових елементів базової містобудівної системи регіону; визначення рекреаційних можливостей регіону; територіально-просторова організація рекреаційної системи регіону.

8. Запропонована структура регіональної рекреаційної системи, основою якої є функціонально-господарська підсистема (рекреаційне споживання, рекреаційне обслуговування, рекреаційне виробництво, комунікації), яка спирається на містобудівну систему регіону. Організаційно-керівною надбудовою в даній структурі є інституційно-організаційна підсистема (підготовка кадрів для рекреаційного обслуговування, виробництва і комунікацій; економіко-правове забезпечення рекреаційного процесу; територіально-просторова організація рекреаційного середовища), яка забезпечує процес формування та функціонування рекреаційної системи.

9. Запропоновано інваріантний підхід при територіально-просторовій організації регіональних рекреаційних систем. Такий підхід базується на визначенні основного конструктивного каркасу (в якому

поєднані антропогенний, природний та історико-культурний каркас регіону) для подальшої функціонально-планувальної організації території.

10. В умовах ринкових відносин організація рекреаційної системи регіону у вигляді відповідної галузі господарського комплексу має забезпечити ефективне її функціонування. При цьому досягається як соціальний (така система націлена на максимальне задоволення рекреаційних потреб населення), так і екологічний ефект (рекреаційна система територіально впорядковується у відповідності із існуючими екологічними обмеженнями).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Губарь В.М., Шулик В.В. Деякі питання функціонально-планувальної організації системи рекреаційного обслуговування населення на території Полтавської області // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип. 1. / Головний редактор М.М.Дьомін. -К.: КДТУБА, 1997. - С.90-96.
2. Шулик В.В. Пропозиції по виявленню перспективних рекреаційних територій // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 1. Головний редактор М.М.Дьомін. -К.: КДТУБА, 1997. -С.149-152.
3. Шулик В.В. Загальний аналіз і тенденції туристичного обслуговування населення на регіональному рівні (на прикладі Полтавської області)//Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті. -Харків: ХХПІ, 1997. -№6. - С.17.
4. Шулик В.В. Про кліматичні умови формування системи рекреаційного обслуговування населення (на прикладі Полтавської області) // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті. -Харків: ХХПІ, 1998. -№2. - С.125-126.
5. Шулик В.В. Туристичне обслуговування населення на регіональному рівні (на прикладі Полтавської області) // Вісник державного університету "Львівська політехніка". - Львів, 1998. - № 358 "Архітектура". - С. 298-301.
6. Шулик В.В. До питання моделювання рекреаційних систем // Коммунальное хозяйство городов. ХГАКХ. Киев."Техніка", 1999. -№20. -С.44-47.
7. Шулик В.В. Про Визначення критерія ефективності рекреаційних систем // Науковий вісник будівництва! ХДТУБА. Харків, 1999. - №7. - С. 277-280.

АНОТАЦІЇ

Шулик В.В. Методичні проблеми формування регіональних рекреаційних систем (на прикладі Полтавської області). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 - теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. - Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури, Харків, 1999.

Дисертацію присвячено питанням формування регіональних рекреаційних систем. В дисертації, на основі моделювання, досліджені загальні принципи і закономірності регіональних рекреаційних систем, уточнене визначення поняття "рекреація" та визначене поняття "рекреаційна система", підтверджена необхідність формування рекреаційної системи регіону у вигляді відповідної галузі господарства, обгрунтований напрямок для розробки критерія ефективності рекреаційних систем. Запропонована методика формування регіональних рекреаційних систем, яка включає: визначення структури рекреаційної системи регіону, дослідження складових елементів містобудівної системи регіону, визначення рекреаційних ресурсів регіону, та на основі інваріантного підходу територіально-просторову організацію рекреаційної системи.

Ключові слова: регіональна рекреаційна система, моделювання, критерій ефективності, методика, територіально-просторова організація.

Шулык В.В. Методические проблемы формирования региональных рекреационных систем (на примере Полтавской области). - Рукопись.

Дисертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 - теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. - Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры, Харьков, 1999.

Дисертация посвящена вопросам формирования региональных рекреационных систем. В процессе анализа существующего научно-практического опыта выявлено, что на сегодня в архитектурной науке имеются определенные достижения как по разработке структуры рекреационных образований так и по методике формирования рекреационных систем. Установлено, что для существующих методик по формированию региональных рекреационных систем, которые базируются на комплексном подходе и вариантном проектировании, характерной является тенденция к чрезмерной информатизации процесса. При этом, исследования некоторых ученых указывают на то, что функциональное

макрозонирование региональных рекреационных систем по своей сути есть инвариантным. Анализ существующего положения по организации рекреационного процесса выявил некоторое отставание в организации отечественной рекреационной сети относительно развитых европейских государств. Рекреационные ресурсы региона почти не задействованы в международном рекреационном распределении. Использование рекреационных возможностей (в основном местными рекреантами) в целом территориально не упорядочено, что может негативно влиять на экологическое равновесие в регионе. Анализ показал, что существующие в науке методы исследования и прогнозирования при проведении исследований объединяются в модели, которые должны опираться на системный подход. Наиболее эффективным методом исследования архитектурных систем признан процесс моделирования.

В диссертации предложена модель рекреационной системы: рекреанты - рекреационная деятельность - рекреационная среда. Установлено, что опираться такая система должна на существующие социально-экономическую, территориально-производственную и демоэкологическую подсистемы общей градостроительной системы. В ходе исследования элементов модели (рекреанты, рекреационная деятельность) уточнено определение понятия "рекреация" и определено понятие "рекреационная система". Подтверждена необходимость формирования рекреационной системы региона в виде соответствующей отрасли хозяйственного комплекса - рекреационной индустрии. Предложена типология пространственных образований рекреационных систем, которая имеет иерархическую структуру и отвечает общим системным принципам. Все виды среды для рекреационной деятельности объединены в четыре основных группы: искусственная, антропогенно-природная, природно-антропогенная, природная. Ретроспективным исследованием рекреационного процесса подтверждено определение понятия "рекреация" как фазового процесса, а также построение типологии пространственных образований рекреационных систем в виде иерархической структуры. В ходе исследования определено направление для разработки критерия эффективности рекреационных систем, который должен использовать энергетические единицы, а точнее - негентропию. При этом, в данном исследовании, такой критерий при формировании региональных рекреационных систем не используется, что обусловлено отсутствием, на сегодняшний день, не только в архитектуре, но и в термодинамике, специальных методик по определению запасов негентропии среды.

Предложена методика формирования рекреационных систем регионального уровня, которая включает в себя: разработку структуры

региональной рекреационной системы; исследование элементов базовой градостроительной системы региона; определение рекреационных возможностей региона; территориально-пространственную организацию рекреационной системы региона на основе инвариантного подхода.

Детально разработаны и определенные составляющие данной методики. Предложена структура региональной рекреационной системы, основой которой является функционально-хозяйственная подсистема (рекреационное потребление, рекреационное обслуживание, рекреационное производство, коммуникации), которая опирается на градостроительную систему региона. Организационной надстройкой в данной структуре есть институционно-организационная подсистема (подготовка кадров для производственно-обслуживающей деятельности в рекреационной системе, экономико-правовое обеспечение рекреационной деятельности, территориально-пространственная организация рекреационной среды), которая обеспечивается соответствующими научными исследованиями. Предложенный инвариантный подход при территориально-пространственной организации рекреационных систем региона базируется на построении и использовании конструктивного каркаса для последующей функционально-планировочной организации территории. В свою очередь, построение конструктивного каркаса региона предлагается производить путем построения и совмещения между собой антропогенного, природного и историко-культурного каркасов данной территории.

Ключевые слова: региональная рекреационная система, моделирование, критерий эффективности, методика, территориально-пространственная организация.

Shulik V.V. Methodological problems of regional recreation systems formation (the Poltava region is cited as an example).

Thesis for application for a scientific degree of a candidate of architecture, specialization 18.00.01 - Theory of architecture, renovation of architectural monuments. - Kharkiv State Technical University of Construction and Architecture, Kharkiv, 1999.

The thesis is devoted to the problems of regional recreation systems formation. In the thesis general principles and laws of regional recreation systems are studied on the basis of modelling, the notion of "recreation" is defined more precisely, and the notion of "recreation system" is determined. The necessity of the regional recreation system formation is confirmed in the form of corresponding branch of the National Economy, the option for the development of recreation systems effectiveness criterium is grounded. The

methodology of regional recreation systems formation is proposed. It includes the survey of town construction regional system components, the determination of the regional recreation systems structure, and of recreation regional resources. The determination of territory spacious organization of the recreation system is made on the basis of invariant approach.

Key words: regional recreation system, modelling, effectiveness criterion, methodology, territory spacious organization.

Підп. до друку 18.11.99 р.
Формат 60х90/16
Ум.-друк.арк. 1.0.
Зам. № 198
Папір ксероксний 80 г/м²
Тираж 100 прим.

Видавництво Полтавського державного технічного університету
імені Юрія Кодратюка, 314601, м.Полтава, пр-т Першотравневий, 24.

457836

АВ 44.391

М И С Т.

Тираж 100 экз.
Издано в 1994 г.
Уч.-изд. л. 1.0
Формат 60x84
Длина в переплет 16.11 М

МИСТ